

Й. Ф. ГЕРБАРТ ПРО ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ ЯК ГОЛОВНУ ОЗНАКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний розвиток українського суспільства характеризується суттєвими змінами пріоритетів і цінностей в освітньому просторі XXI століття, і провідне місце в цьому процесі належить учителю, що в свою чергу потребує впровадження в його професійну підготовку як нових освітніх технологій, так і звернення до історичних здобутків, до доробку вчених з світовим ім'ям.

Через більш ніж 200 років з початку розвитку педагогічної науки проблема теоретичної спрямованості педагогічної практики залишається й досі у центрі численних дискусій науковців. Немає жодної епохи, педагогічної течії, представники якої не займалися би проблемою взаємозв'язку між теорією і практикою. У контексті проблеми професійної майстерності сучасного вчителя звернення до науково-педагогічної спадщини Й. Ф. Гербарта становить, на нашу думку, значний науковий інтерес. Самостійність педагогіки як науки є центральним положенням його педагогічної теорії, аргументи та гіпотези якої відповідають усім критеріям науки. У 1802 році він вперше увів поняття “педагогічний такт” як “перехідна ланка між теорією і практикою” (від “рутини” до “виховного мистецтва”).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина Й. Ф. Гербарта не залишилася поза увагою вітчизняних науковців (В. Галузинський, М. Євтух, В. Кравець, М. Левківський, Г. Троцко, М. Рисіна, А. Сбруєва, Н. Федчишин та ін.). Усіма визнається, що теоретичне обґрунтування Й. Ф. Гербартом педагогіки як науки та його ідея виховуючого навчання істотно вплинули на подальший розвиток теорії та практики виховання в багатьох країнах світу. У наукових розвідках німецьких дослідників (D. Benner, L. Klingberg, H.-J. Lorenz, G. Müßener)

визнається велика заслуга Й. Ф. Гербарта саме у вирішенні педагогічної проблеми взаємозв'язку між теорією і практикою. Його педагогічні праці вважають систематичним обґрунтуванням єдності педагогічного мислення й дії. У своїй науково-педагогічній спадщині Й. Ф. Герbart довів, що педагогіка потребує наукових суджень, бо аргументи самої лише практичної педагогіки є занадто формальними.

Мета даної статті – визначити зміст обґрунтованої Й. Ф. Гербартом моделі “педагогічного такту” як головної ознаки професійної майстерності вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд проблеми взаємозв'язку між теорією і практикою Й. Ф. Герbart почав у своїх перших педагогічних лекціях (1802 р.) з визначення головних особливостей педагогічної науки: він розглядає педагогіку як науку і як мистецтво виховання: “Наука потребує висновків теорем – філософського мислення. Мистецтво потребує постійної дії, але тільки відповідної до цих теорем” [4, с. 43]. На думку вченого, це мистецтво опановується лише в процесі постійної практичної дії, що здійснюється на засадах попередньо засвоєної теорії. У “Педагогічних диктантах” (“Diktate zur Pädagogik”, 1802 р.) Й. Ф. Герbart наголосив на необхідності поєднання практичної та теоретичної підготовки вчителя. Він намагався віднайти єдиний принцип для поєднання теорії та практики, і знайшов його в моменті естетичного, в якому вбачав “незмінний емпіричний антропологізм” (“Anthropologikum”). Цей самий феномен він називав у своїх педагогічних працях “сприйнятливістю до виховання” (“Bildsamkeit”) [4, с. 186].

Отже, під педагогічною теорією Й. Ф. Герbart розумів закриту систему принципів, що генерується завдяки філософському осмисленню. Йдеться, таким чином, про наукове мислення. Що ж до педагогічної практики, то, за Й. Ф. Гербартом, це – сукупність навичок вчителя, що формується завдяки практичному досвіду на основі теоретичного знання. Йдеться про професійну педагогічну діяльність – “мистецтво виховання”.

Німецький вчений вважав, що наука, метою якої є вдосконалення процесу виховання до мистецтва, потребує особливої моделі взаємозв'язку між теорією і практикою. Тому він запропонував нову модель, що передає, інтерпретує та регламентує педагогічний досвід і практику ані в практичному, ані в герменевтичному, ані в технологічному аспекті, а з наукової позиції осмислює роль усіх учасників “виховного мистецтва” – модель “*педагогічного такту*” [2, с. 155].

Неможливо передбачити всі педагогічні ситуації, щоб уникнути “рутинної практики”. Для цього необхідна педагогічна наука, що вказує на принципи, за якими потрібно діяти на практиці. Утім за своєю структурою теорія і практика є несумісними. Між ними існує “прірва”, що необхідно подолати. Рішення цієї проблеми Й. Ф. Герbart вбачає саме в “такті”. Лише за допомогою педагогічного такту, що формується на практиці, вчитель може успішно застосовувати теоретичне знання на практиці. Завдяки такту педагогічна практика стає “мистецтвом виховання”.

Спочатку Й. Ф. Герbart з'ясував психологічну природу педагогічного такту, визначивши його “*перехідною ланкою між теорією і практикою*” (“*ein Mittelglied zwischen der Theorie und der Praxis*”) [4, с. 44].

У своїй першій лекції з педагогіки Й. Ф. Герbart визначив наступні важливі складові педагогічного такту, який слугує об'єднувальною ланкою між теорією і практикою та проявляє себе як швидке судження і рішення в конкретній ситуації; такт залежить, в першу чергу, від внутрішнього емоційного стану вчителя, а лише потім від його переконань. На думку вченого, такт заповнює “залишені теорією порожні місця” та безпосередньо керує практикою [4, с. 44]. У “Загальній педагогіці” (“*Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet*“, 1806 р.) педагогічний такт виступає головною ознакою компетентності вчителя [8].

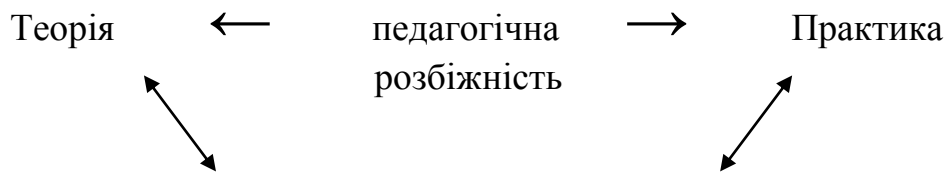
З'ясовуючи причини, від яких залежить формування педагогічного такту, Й. Ф. Герbart дійшов висновку, що такт уперше формується під час практичної діяльності завдяки впливу на почуття та емоції людини з боку

пізнавального. Таким чином учитель готує себе до подальшої дії, впорядковує свій внутрішній світ, готує “свою думку, голову і серце до вірного сприймання, розуміння, відчуження та емоційної оцінки явищ, що очікують на нього” [1, с. 100]. При цьому йому треба більш довіряти власній інтуїції, а також навчатися на власних помилках.

Й. Ф. Герbart був переконаний в тому, що вчитель – це не “сторож, який обмежує свободу вихованця, він не мусить супроводжувати кожний крок дитини, як це робив Ж.-Ж. Руссо, а має бути мудрим керівником, який не тільки впливає на вихованця, а й надає йому можливість самостійно розвиватися під час ігор і бійок із товаришами, не перешкоджає його власним прагненням до будь-якої діяльності” [1, с.101]. Якщо вчитель не має педагогічного такту, то його особистість і авторитет ніколи не матимуть впливу на вихованця, він не зможе, хоча й повинен, “одним лише словом і своєю присутністю здійснювати виховуючий вплив на дитину, що забезпечує порядок краще за будь-які примусові заходи” [1, с. 103].

Отже, на практиці опановується мистецтво виховання й формується педагогічний такт. Але, за Й. Ф. Герbartом, це відбувається лише за умови попереднього засвоєння теоретичної науки, що є підготовкою до конкретної дії на практиці: “Мистецтво і наука – це обидва елементи, які в педагогічному такті різняться й водночас поєднуються” [4, с. 45]. На наш погляд, цим твердженням Й. Ф. Герbart по-новому інтерпретував традиційні тогочасні європейські уявлення про емпіричне знання.

У своїх педагогічних працях учений також порушив питання про те, яким чином треба застосовувати вміння й знання, щоб педагогічний такт не перетворився на “такт натуралізму”, а залишався “раціональним тактом”. Він дійшов висновку, що педагогічний такт має подвійне завдання: він не тільки слугує для спостереження, а й водночас керує дією у теоретичному відношенні. Саме це забезпечує такту центральне місце в педагогіці. За Й. Ф. Герbartом, педагогічна розбіжність між теорією і практикою робить такт “регентом практики та слугою теорії”:

Такт як регент практики та слуга теорії

Рис. 3.1. Модель “педагогічного такту” за Й. Ф. Гербартом

На думку німецького дослідника гербартівської спадщини Д. Беннера [D. Benner], педагогічний такт виступає в педагогічній системі Й. Ф. Гербарта принципом єдності між теорією і практикою [3, с. 128].

Отже, гербартівська модель “педагогічного такту” визнає як першість практики по відношенню до теорії, так і пріоритет теорії по відношенню до практики. Ця модель, яку Й. Ф. Герbart було обґрунтував у “Перших педагогічних лекціях” (1802 р.), а згодом конкретизував більш детально через поняття “естетичної необхідності” у нарисі “Естетичне зображення світу як головне завдання виховання” (1804 р.), об’єднує в “Загальній педагогіці” (1806 р.) завдання виховуючого навчання й самовиховання та визначає суть гербартівської “Загальної практичної філософії” (1808 р.).

Зазначимо, що Й. Ф. Герbart прагнув створити спеціальний заклад підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, у якому можна було б готувати вчителів, спираючись на педагогічну теорію вченого, а саме: на модель “педагогічного такту”. Отже, ним було засновано дидактичний інститут у Кенігсберзі (1809 – 1813 рр.), що поєднував у собі навчальний заклад з підготовки шкільних педагогів, а також дослідницьку лабораторію розвитку наукового педагогічного знання. У листі до протектора Кенігсберзького університету (від 24 жовтня 1808 р.) Й. Ф. Герbart наголосив на необхідності професійної освіти вчителів як “*митців виховання*” (“Künstler der Erziehung“) [7, с. 2].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що наукові теорії про людську практику можуть бути легітимними, якщо вони визнають практичну розбіжність між наукою і практикою. Наука повинна слугувати формуванню компетенції дії, яку не

забезпечує безпосередньо ані наука, ані практика, а яка ґрунтується на практичному результаті взаємодії між теорією і практикою. І тому педагогічний такт, на переконання Й. Ф. Гербарта, може бути “покірним слугою” теорії, якщо на практиці наукові положення стають практичними через відповідальне судження й рішення діючої особи.

Переконані, що дискусія з ідеями Й. Ф. Гербарта розкриває плідні педагогічні перспективи у руслі проблеми співвідношення виховної науки і виховної практики. Заслуговують на вивчення й творче використання і в подальшому обґрунтовані вченим-педагогом ідеї про належну професійну освіту вчителів як “митців виховання”. Перспективним визнаємо розгляд поглядів Й. Ф. Гербарта у контексті кроскультурних досліджень з теорії та практики виховання.

Список літератури:

1. Гербарт Й. Ф. Избранные педагогические сочинения / [ред. Вейсберг Г. П.]. – М., 1940. – Т.1. – 283 с.
2. Basiswissen Pädagogik: Historische Pädagogik / hrsg. von Christine Lost und Christian Ritzi. – Baltmannsweiler: Schneider – Verl. Hohengehren. Bd. 4. Gerhard Müßener (Hrsg.): Johann Friedrich Herbart. – 2002. – 333 S.
3. Benner D. Pädagogischer Takt und das Theorie – Praxis – Problem / Dietrich Benner; in: Herbart J. F. : Systematische Pädagogik [eingel., ausgew. u. interpr. v. D. Benner]. – Stuttgart 1986. – 245 S.
4. Johann Friedrich Herbart: Systematische Pädagogik. Band 1: Ausgewählte Texte / hrsg. von Dietrich Benner. – Weinheim : Deutscher Studien Verlag, 1997. – 222 S.
5. Johann Friedrich Herbart: Systematische Pädagogik. Band 2: Interpretationen / hrsg. von Dietrich Benner. – Weinheim : Deutscher Studien Verlag, 1997. – 190 S.
6. Klingberg L. Herbart über “pädagogischen Takt“ / L. Klingberg / in: Pädagogik und Schulltag. – № 47. – 1997. – S. 238 – 247.

7. Lorenz H. Das Verhältnis von Wissenschaft und Politik: Ist Herbarts Ansicht dazu noch aktuell? / Hans-Jürgen Lorenz. – 2011. [Elektronний ресурс]. – Режим доступу до статті: – <http://www.hansjurgen.lorenz@t-online.de>.
8. Die Pädagogik Herbarts: [herausgegeben von H.Nohl, E. Weniger, G. Geissler]. – Weinheim : Verlag Julius Beltz, 1948. – 182 S.